

ДИМИТРОВ, Камен *(Велико Търново, България)*

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛНИ МОДЕЛИ ПРИ ГЛАГОЛИТЕ В СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА СЛОВАТА НА АВВА ДОРОТЕЙ

Patterns of word formation for verbs in the Middle Bulgarian translation of the sermons of Father Dorotheus

Patterns of word formation for verbs in the Middle Bulgarian translation of the sermons of Father Dorotheus are classified according to the type of motivational stem and in the framework of each word-formative type there are groups and subgroups consistent with the separate word-formative formants. Special attention is paid to secondary imperfectivation, to poliprefixation, to composition in verbs.

The various classified patterns for prefixation, suffixation and prefixation-suffixation word formation are evidence of an endeavour for enrichment of the semantics of verb forms and for differentiation, expression of shades of meaning and specification of their meanings. Proof is given that the person of letters and translator in Middle Bulgarian does not only follow the original, but also uses the already created patterns in the language to generate new lexical units. The translator borrows the pattern but changes it by developing and enriching it on Slavic soil.

The conclusion is drawn that in terms of word formation the sermons of Father Dorotheus reflect the inherent tendency in the development of the Bulgarian language of strengthening the processes of imperfectivation. They serve as an intermediate link between the language of classical Old Bulgarian monuments and modern Bulgarian and are evidence of the transformation of a word formative category into a morphological category.

Keywords: verbal word formation, word-formative patterns, poliprefixation, composition, verbal semantics, imperfectivation, translation techniques, language development, Middle Bulgarian period, sermons of Father Dorotheus

Словообразуването при глаголите е доста по-слабо разработено в сравнение със словообразуването при имената (*напр.* Цейтлин 1977, 1986;

Стб. граматика 1993; Ефимова 2006)*. Словообразователните модели при глаголната лексика в среднобългарския превод на словата на авва Доротея тук ще бъдат класифицирани според вида на мотивиращата основа (име или глагол), като в рамките на всяка един словообразователен тип ще бъдат разграничени групи и подгрупи, съобразени с отделните словообразователни форманти**.

I. Образуване на глаголи от имена

Въпреки че образуването на глаголи от именни части на речта не е толкова продуктивно, колкото получаването им от глаголни основи, в среднобългарския превод на словата на авва Доротея се срещат глаголни форми, образувани и от четирите вида номинативни основи:

1. Суфиксални десубстантиви.

а) образувани с наставка -а-. *Напр.:*

в'кнѣць > в'кнѣчати

прочитѣ > прочитати

ракоѣта > ракоѣтати

рѣпѣтъ > рѣпѣтати

трепѣтъ > трепѣтати

глаголъ > глаголати

б) образувани с наставка -и-. *Напр.:*

лѣстъ > лѣстити

пакостѣ > пакостити

постѣ > постити сѧ

прич-стиѣ > прич-стити сѧ

развратѣ > развратити сѧ

в) образувани с наставка -ѡа-. *Напр.:*

вѣсѣда > вѣсѣдовати

благодѣѣлъство > благодѣѣлъствовати

* Библиографията по глаголно словообразуване се съдържа в публикациите и автореферата на М. Белова (Белова 2008 - http://www.philol.msu.ru/~ref/belova_m.pdf).

** Прочуването се провежда по Лвовския препис (рkp. №217, II от библиотека-та "Драгоманов" в гр. Лвов, XVI в.) в съпоставка с рkp. Пог. 1054, РНБ, XIV–XV в., с двуюсов, двуров, търновски правопис. Гръцките и латинските съответствия се дават по Migne 1857–1866, T. LXXXVIII.

вѣда > вѣдовати сѧ
 дѣство > дѣствовати
 заповѣдь > заповѣдовати

г) образувани с наставка -ѣ-. *Нанр.:*

воль > волѣти
 обида > обидѣти
 разоумѣ > разоумѣти
 скръвь > скръвѣти
 оуспѣхъ > оуспѣти

2. Суфиксални деадективи.

а) образувани с наставка -и-. *Нанр.:*

весѣлъ > весѣлити сѧ
 готовъ > готовити
 кръпъкъ > кръпити сѧ
 оугодънъ > оугодити

б) образувани с наставка -ова-. *Нанр.:*

милъ > миловати
 праздънъ > праздъновати
 радъ > радovati сѧ

в) образувани с наставка -ѣ-. *Нанр.:*

грѣдъ > грѣдѣти сѧ
 късьнъ > късьнѣти
 мъдлънъ > мъдлѣти
 свѣрѣпъ > свѣрѣпѣти

3. Префиксално-суфиксални десубстантиви.

а) образувани с представка вѣ- и наставка -и-. *Нанр.:*

вѣвѣрити < вѣра
 вѣразоумити < разоумѣ
 вѣсѣлити < село
 вѣчловѣчити сѧ < чловѣкъ

б) образувани с представка за- и наставка -ѣ-. *Нанр.:*

завлжждати < влждъ
 запечатлѣти < печатъ
 заоушати < оухъ

- в) образувани с представка **из-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
изобличити < обликъ
искоренити < корень
исходотанити < ходотан
- г) образувани с представка **недо-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
недомыслити сѡ < мысль
- д) образувани с представка **о-** и наставка **-ова-**. *Напр.:*
опомасовати сѡ < помасть
- е) образувани с представка **о(в)-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
обрѣмѣнити < рѣмѣ
одъждити < дъждъ
озълюбити < зълюба
осоуѣтити сѡ < соуѣта
- ж) образувани с представка **о(в)-** и наставка **-а-**. *Напр.:*
оправѣдати < правѣда
- з) образувани с представка **овес-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
овесловесити сѡ < слово
овеспечалити сѡ < печаль
овещьстити < чьсть
- и) образувани с представка **по-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
поработити < работа
- й) образувани с представка **по-** и наставка **-нж-**. *Напр.:*
повинжти < вина
- к) образувани с представка **при-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
пригласити < гласъ
причлестити сѡ < члѣсть
- л) образувани с представка **про-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
прогъзгласити < гъзгласъ
- м) образувани с представка **прѣ-** и наставка **-а-**. *Напр.:*
прѣпомасати < помасть
- н) образувани с представка **прѣ-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
прѣковразити < ковразъ
- о) образувани с представка **съ-** и наставка **-и-**. *Напр.:*
съгласити сѡ < гласъ
съгнѡити < гнѡи

- п) образувани с представка *сѣ-* и наставка *-ива-*. *Напр.*:
сѣконѣчкати < *конѣцѣ*
- р) образувани с представка *оу-* и наставка *-и-*. *Напр.*:
оумилиосрѣдити сѣ < *милиосрѣдиѣ*
4. Префиксално-суфиксални деадективи.
- а) образувани с представка *из-* и наставка *-ѣ-*. *Напр.*:
издравѣнати < *равѣнѣ*
- б) образувани с представка *из-* и наставка *-и-*. *Напр.*:
испѣлнѣти < *пѣлнѣ*
- в) образувани с представка *на-* и наставка *-и-*. *Напр.*:
насѣтити < *сѣтѣ*
- г) образувани с представка *о(в)-* и наставка *-и-*. *Напр.*:
овѣлѣгѣчити < *лѣгѣкѣ*
овѣнажити < *нагѣ*
овѣновѣти < *новѣ*
огорѣчити < *горѣкѣ*
- д) образувани с представка *о-* и наставка *-ѣ-*. *Напр.*:
одѣлѣти < *дѣлнѣ*
- е) образувани с представка *при-* и наставка *-и-*. *Напр.*:
приѣлѣжити сѣ < *ѣлѣзѣкѣ*
- ж) образувани с представка *оу-* и наставка *-и-*. *Напр.*:
оукрѣтити < *крѣтѣкѣ*
оумилиѣти < *милиѣ*
оуѣлѣкѣчити сѣ < *ѣлѣкѣкѣ*
оуѣѣлѣждѣрити < *ѣѣлѣждѣрнѣ*

5. Глаголи на *-ѣствувати*.

Глаголите, съдържащи този словообразователен формант, съставен от именния суфикс *-ѣств-* и глаголният суфикс *-ѣва-*, са предимно отименни производни. В повечето от случаите те са образувани чрез прибавяне на форманта към основата на съществително, прилагателно или числително име:

благодоуѣшѣствувати Ø КСП < *благодоуѣшиѣ*, *благодоуѣшнѣ*
благодѣѣтелѣствувати Ø КСП < *благодѣѣтелѣство*, *благодѣѣтелѣнѣ*
благочѣствувати Ø КСП < *благочѣстиѣ*, *благочѣстѣнѣ*
бѣдрѣствувати Ø КСП < *бѣдрѣство*, *бѣдрѣ*

воинъствовати Ø КСП < воинъство, воинъ
 иночъствовати Ø КСП < иночъство, инокъ
 лихонимъствовати Ø КСП < лихонимъство, лихонимъць
 лъжесъвъѣдательствовати Ø КСП < лъжесъвъѣдательство,
 лъжесъвъѣдатель
 малодоушъствовати Ø КСП < малодоушъство, малодоушънъ
 младънъствовати Ø КСП < младънъство, младънъць
 мждръствовати < мждръ
 плодоносъствовати < плодоносъство
 посипъшъствовати < посипъшъство, посипъшънъ
 прѣдисъвъѣдательствовати < прѣдисъвъѣдательство, прѣдисъвъѣдатель
 пжтъшъствовати < пжтъшъстие
 съвъѣдательствовати Ø КСП < съвъѣдательство, съвъѣдатель
 съвъѣдательствовати < съвъѣдательство, съвъѣдатель
 шъствовати < шъстие
 юдинъствовати < юдинъ

В по-редки случаи тези глаголи са образувани чрез прибавяне на представката *о-* или чрез едновременно прибавяне на префикса *о-* и форманта *-ъствовати*:

овишъствовати Ø КСП < *о* + вишъствовати *или* *о* + вишъстие + *-ъствовати*
 одесатъствовати Ø КСП < *о* + *десатъствовати / *о* + десатъ + *-ъствовати*

Въпреки че този словообразователен модел е засвидетелстван в КСП, над 60% от глаголите на *-ъствовати*, употребени в среднобългарския превод на словата на авва Доротея, липсват в най-старите текстове. В доста от случаите имената, изпълняващи функцията на мотивираща основа, са засвидетелствани в КСП (*напр.* *благодоушнѣ*, *воинъство*, *иночъство*, *младънъство* и др.), но образувани от тях глаголи с посочения формант не се откриват. Глаголите на *-ъствовати*, зафиксирани и в КСП, често са хапакси (*мждръствовати*, *плодоносъствовати*), употребени предимно в Супрасълския сборник и Синайския евхологий.

Активизирането на посочения словообразователен модел в среднобългарския превод на словата на авва Доротея би могло да се приеме като още една характерна черта от идиолекта на книжовника преводач. Засилената употреба на глаголи на *-ъствовати* би следвало да се разглежда не като дълготрайна езикова тенденция (в съвременния бъл-

гарски език и диалектите тя не е реализирана), а по-скоро – като стремеж за разнообразяване на езиковите средства, често съпроводен със създаването на авторски неологизми.

6. Глаголи, образувани от други части на речта.

Освен **одесатствувати**, който би могъл да бъде причислен и към предходния словообразователен модел, от числителни, местоимения, наречия, предлози и междуметия са образувани още няколко глагола:

повѣторити < по- + вѣторѣ + -и-

присвонити < при- + свон + -и-

приѣдинити сѧ < при- + ѣдинѣ + -и-

противити сѧ < *предл. противо или нрч. противѣ* + -и-

сѣвѣкоуѣити < сѣ- + вѣкоуѣѣ + -и-

сѣѣдинити сѧ < сѣ- + ѣдинѣ + -и-

оуѣмножити < оуѣ- + мѣногѣ + -и-

оуѣничжити < оуѣ- + ничѣто + -и-

оуѣдинити < оуѣ- + ѣдинѣ + -и-

жѣвати, тлѣцати < звукоподражателно междуметие + -а-

II. Образоване на глаголи от други глаголи

1. Непроизводни глаголи.

1.1. Част от непроизводните глаголи се състоят само от корен, към който се прибавят личните окончания. Повечето са от несвършен вид, *напр.*:

– от несвършен вид:

вити, виѣж, виѣши; **грасти**, градѣж, градѣши; **жици**, жегѣж, жежеши; **жити**, живѣж, живеши; **жати**, жѣнѣж, жѣнѣши; **знати**, знаѣж, знаѣши; **илѣти**, илѣмѣж, илѣши; **ити**, идѣж, идѣши; **моци**, могѣж, можеши; **пѣци сѧ**, пекѣж сѧ, печѣши сѧ; **пити**, пиѣж, пиѣши; **пѣти**, поѣж, поѣши; **теци**, текѣж, течѣши; **чисти**, чѣтѣж, чѣтѣши *и др.*

– от свършен вид:

врѣци, врѣгѣж, врѣжеши; **дати**, дамѣж, даси; **пасти**, падѣж, падеши; **стати**, станѣж, станѣши; **сѣсти**, сѣдѣж, сѣдѣши; **лѣти**, имѣж, имѣши *и др.*

1.2. Словообразователната структура на друга група непроизводни глаголи е усложнена с някакъв суфикс.

а) Непроизводни глаголи, съдържащи наставка **-и-** в инфинитивната си основа.

Преобладаващата част глаголи отново са от несвършен вид, *напр.*:

– от несвършен вид:

ВАРИТИ, вариж, вариши; **ВОДИТИ**, вождж, водиши; **ВОЛИТИ**, воляж, волиши; **КРОПИТИ**, кропляж, кропиши; **ЛЮБИТИ**, любляж, любяши; **МЪЧИТИ**, мъчж, мъчиши; **ПРОСИТИ**, прошж, просиши; **СЛОУЖИТИ**, слоужж, слоужиши; **СТРОИТИ**, строиж, строиши; **ТВОРИТИ**, твориж, твориши; **ОУЧИТИ**, оучж, оучиши; **ХОДИТИ**, хождж, ходиши; **ЦЪЛИТИ**, цъляж, цълиши *и др.*

– от свършен вид:

КОУПИТИ, коупляж, коупиши; **ЛИШИТИ**, лишж, лишиши; **ПРОСТИТИ**, прощж, простиши; **ТАВИТИ**, тавляж, тавиши *и др.*

б) Непроизводни глаголи, съдържащи наставка **-ѣ-** в инфинитивната си основа.

Глаголите от тази група са от несвършен вид, *напр.*:

ВЪДѢТИ, вѣждж, вѣдиши; **ВИДѢТИ**, виждж, видиши; **ВѢДѢТИ**, вѣмь, вѣси; **ГОРѢТИ**, горяж, гориши; **ЗЪРѢТИ**, зъряж, зъриши; **КЪС(Ъ)НѢТИ**, къшнж, късниши; **ХОТѢТИ**, хощж, хощеши *и др.*

в) Непроизводни глаголи, съдържащи наставка **-а-** в инфинитивната си основа.

Видът на глаголите в тази група отново е несвършен, *напр.*:

ВОЯТИ СѦ, вояж сѦ, воиши сѦ; **ЗЪДАТИ**, зиждж, зиждаши; **КАЯТИ СѦ**, каяж сѦ, каяши сѦ; **ЛЕЖАТИ**, лежж, лежиши; **ПЛАКАТИ (СѦ)**, плачж (сѦ), плачаши (сѦ); **РЪДАТИ**, -ајж, -аеши; **СЛЫШАТИ**, слышж, слышиши; **ТЪЩАТИ СѦ**, тъщж сѦ, тъщиши сѦ; **ЧАЯТИ**, чаяж, чаеши *и др.*

2. Производни глаголи от несвършен вид, образувани без помощта на префикси.

При тази група глаголи основен словообразователен формант е наставката **-а-**. В случай че инфинитивната основа на изходния перфективен глагол завършва на **-и-**, производният имперфективен глагол обикновено съдържа наставката **-а-** не само в инфинитивните, но и във формите си за сегашно време (Стб граматика 1993: 262):

дати > дајати

поустити > поущати

троуждити сѦ > троуждати сѦ

ѡкити > ѡклѡтити

ѡти > имати и др.

Този словообразователен модел е архаичен – старата количествена апофония на гласните ѡ : ѡ̄ (и ѣ : ѣ̄) в самостоятелния развой на отделните индоевропейски езици отстъпва позиции на префиксацията и суфиксацията (Икономова, Тотоманова, Добрев 1985: 93).

3. Глаголи, образувани с помощта на представки

По произход представките са самостоятелни полуслужебни думи от типа на наречията, уточняващи значението на самостоятелните думи. По-късно те започват да се присъединяват към тези самостоятелни думи, превръщайки се или в предлози (в съчетание с име), или в префикси (в съчетание с глагол). Ето защо в старобългарски могат да се разграничат две основни групи глаголни представки: 1) префикси, които в значителна степен са изгубили значението си и използвани най-често за образуване на глаголи от свършен вид; 2) префикси, променящи как-то граматическото, така и лексикалното значение на глаголните основи (Хабургаев 1974: 327–329).

3.1. Глаголи, образувани с представка **въ-**:

а) представката **въ-** променя вида на глагола, *напр.*:

възврѣти < врѣти

въннѣти < нѣти

въпросити < просити

б) представката **въ-** не променя вида на глагола, *напр.*:

въврѣщи < врѣщи ØАД

въдоунѣти < доунѣти ØАД

въпасти < пасти

3.2. Глаголи, образувани с представка **въз-** (**въс-**):

а) представката **въз-** (**въс-**) променя вида на глагола, *напр.*:

възвъсѣти < въсѣти

възискати < искати

възгорѣти сѡ < горѣти

въсхотѣти < хотѣти

б) представката **въз-** (**въс-**) не променя вида на глагола, *напр.*:

въздати < дати

въздвигнѣти < двигнѣти ØАД

вѣстати < стати

3.3. Глаголи, образувани с представка до-.

Производните глаголи, образувани с помощта на представката до-, са от свършен вид, *напр.*:

доити < ити

достигнѣти < стигнѣти ØАД

достати < стати

3.4. Глаголи, образувани с представка за-.

а) представката за- перфективира глагола, *напр.*:

заблѣдити < блѣдити

запалити < палити

запръѣтити < прѣтити ØАД

затворити < творити

б) представката за- не променя вида на глагола, *напр.*:

завидѣти < видѣти

завърѣти < върѣти

3.5. Глаголи, образувани с представка из- (ис-).

а) представката из- (ис-) перфективира глагола, *напр.*:

извѣсти < вѣсти

изгнѣти < гнѣти

изискати < искати

испити < пити

б) представката из- (ис-) не променя вида на глагола, *напр.*:

извърѣти < върѣти

изгонѣти < гонѣти

издрѣщи < рѣщи

искоупити < коупити

3.6. Глаголи, образувани с представка на-.

а) представката на- перфективира глагола, *напр.*:

навѣсти < вѣсти

назѣдати < зѣдати

нанѣсти < нѣсти

наоучити < оучити

б) представката на- не променя вида на глагола, *напр.*:

належати < лежати

нареци < реци

3.7. Глаголи, образувани с представка **низъ-**.

а) представката **низъ-** перфективира глагола, *напр.:*

низъвести < **вести**

низъложити < **-ложити**

низъходити < **ходити**

б) представката **низъ-** не променя вида на глагола, *напр.:*

низъпоустити < **поустити**

низъпоустити < **поустити**

3.8. Глаголи, образувани с представка **о-** (**ов-**).

а) представката **о-** (**ов-**) перфективира глагола, *напр.:*

овлѣнити сѧ < **лѣнити сѧ**

овѣщаи < **ѣщаи**

омочити < **мочити**

осждити < **сждити**

б) представката **о-** (**ов-**) не променя вида на глагола, *напр.:*

овносити < **носити**

остати < **стати**

3.9. Глаголи, образувани с представка **отъ-**.

а) представката **отъ-** перфективира глагола, *напр.:*

отъкрыти < **крыти**

отърѣзати < **рѣзати**

отъсѣщи < **сѣщи**

б) представката **отъ-** не променя вида на глагола, *напр.:*

отъврѣщи < **врѣщи**

отъдати < **дати**

отъпаднѣти < **паднѣти**

3.10. Глаголи, образувани с представка **по-**.

а) представката **по-** перфективира глагола, *напр.:*

пожѣдати < **жѣдати**

покаати сѧ < **каати сѧ**

помолити < **молити**

пострадати < **страдати**

б) представката **по-** не променя вида на глагола, *напр.:*

подати < **дати**

поредити < родити

подати < дати

3.11. Глаголи, образувани с представка подъ-

Представката подъ- не променя вида на глагола:

подълежати < лежати

подъяти < яти

3.12. Глаголи, образувани с представка при-

а) представката при- перфективира глагола, *напр.*:

привести < вести

привлѣщи < влѣщи

пригласити < гласити

призъвати < зъвати

б) представката при- не променя вида на глагола, *напр.*:

приключити сѧ < ключити сѧ

прикоснѣти сѧ < коснѣти сѧ

прилежати < лежати

3.13. Глаголи, образувани с представка про-

а) представката про- перфективира глагола, *напр.*:

провѣдѣти < вѣдѣти

просвѣтити < свѣтити

прославити < славити

б) представката про- не променя вида на глагола, *напр.*:

продати < дати

3.14. Глаголи, образувани с представка прѣ-

а) представката прѣ- перфективира глагола, *напр.*:

прѣвѣти < вѣти

прѣвести < вести

б) представката прѣ- не променя вида на глагола, *напр.*:

прѣдати < дати

3.15. Глаголи, образувани с представка прѣдъ-

Представката прѣдъ- не променя вида на глагола, *напр.*:

прѣдъварити < варити

прѣдъглаголати < глаголати

прѣдълежати < лежати

прѣдъреци < реци

прѣдѣстати < стати

3.16. Глаголи, образувани с представка раз- (рас-).

а) представката раз- перфективира глагола, *напр.*:

раздѣлити < дѣлити

растворити < творити

расждити < сждити

б) представката раз- не променя вида на глагола, *напр.*:

растръсати < тръсати

3.17. Глаголи, образувани с представка съ-.

а) представката съ- перфективира глагола, *напр.*:

съблюсти < блюсти

съвлѣщи < влѣщи

съдѣлати < дѣлати

сътрыѣкти < трыѣкти

б) представката съ- не променя вида на глагола, *напр.*:

съвѣдѣти < вѣдѣти

съпасти < пасти

състоати сѧ < стоати

3.18. Глаголи, образувани с представка оу-.

а) представката оу- перфективира глаголите, *напр.*:

оубити < бити

оукоати сѧ < коати сѧ

оузьрѣти < зьрѣти

оутроудити < троудити (сѧ)

б) представката оу- не променя вида на глагола, *напр.*:

оусърѣсти < сърѣсти

4. Глаголи от вторичен несвършен вид.

Производните глаголи от свършен вид биват подлагани на по-нататъшна имперфективация с помощта на наставките -а-, -ва-, -ова-, -ава-, -ѣва-, -јава-, -ива-. Получените глаголи от вторичен несвършен вид, мотивиращите ги глаголи и първичните глаголи образуват множество тричленни словообразователни вериги.

4.1. В по-редки случаи първият глагол в словообразователната верига е от *свършен вид*:

пасти > отъпасти > отъпадати

реци > нареци > нарицати

стати > прѣдѣстати > прѣдѣстоати

4.2. Изключително често в началото на словообразователната верига стои първичен глагол от *несвършен вид*:

вести > въвести > въводити

вести > прѣвести > прѣводити

гасити Ø > погасити > погашати

гнити > изгнити > изгникати

жеци > въжеци > въжигати (въжизати)

красти > оукрасти > оукрадати

кривити Ø > искривити > искривлявати

моци > помоци > помагати

моци > възмоци > възмагати

мѣннити Ø > въмѣннити > въмѣннати

мѣннити Ø > измѣннити > измѣннати / измѣновати

пѣсати > напѣсати > напѣсвати

просити > въпросити > въпрашати

поустити > низъпоустити > низъпоущати

творити > затворити > затворнати

4.3. Понякога в началото на словообразователната верига стои *свързана глаголна основа*:

-ложити > положити > полагаати

-ложити > приложити > прилагати

-пати > распати > распинати

-стѣкти > простѣкти > простирати

Оформянето на такива словообразователни редове е особено важно от историческа гледна точка – в съвременния български език процесът имперфективация е генерализиран и чрез наставки се образуват вторични несвършени форми от всички свършени, нещо повече – имперфективацията е единствено средство за създаване на двойки глаголни форми, различаващи се само по видовата си характеристика (Граматика БАН 2: 264).

5. Полипрефиксация

Чрез прибавяне на префикси се образуват нови глаголи от глаголи, в чийто състав вече са налице една или повече глаголни представки, *напр.*:

вѣсприходити < вѣс + приходити < при + ходити
 подѣвѣлагати < подѣ + вѣлагати < вѣложити + а < вѣ + -ложити
 попострадати < по + пострадати < по + страдати
 прѣдѣвоучати < прѣдѣ + воучати < обоучити + а < об- + оучити
 съпострадати < съ + пострадати < по + страдати
 съпострадовати < съ + пострадати + -ова- < по + страдати
 съпривѣнашати < съ + привѣнашати < съ + привѣносити + -а- < при
 + вѣносити < вѣ + носити
 съпристрадовати < съ + пристрадати + -ова- < съ + пристрадати < при
 + страдати
 съпритворити < съ + притворити < при + творити
 съсѣтъсати < съ + сѣтъсати < съ + -тъсати

При някои глаголи би могло да се предположи, че преводачът се стреми да калкира точно гръцките форми, запазвайки броя на представките (вѣсприходити < ἐπαινέρχομαι), но в повечето случаи наличието на два или три префикса няма опора в текста на оригинала (подѣвѣлагати < ὑποβάλλω, попострадати < πάσχω, съпривѣнашати < Ø, геро). Липсата на доста от тези глаголи в КСП е още един показател, че авторът на превода е с изявено предпочитание към словотворчество. Полипрефиксацията е продуктивен словообразователен процес във всички славянски езици, който е особено характерен за разговорния стил на съвременния български език (Грамматика БАН 2: 226). Активното използване на многопредставъчни глаголи в среднобългарския превод на словата на авва Доротея би могло да се обясни с жанровата характеристика и с предназначението на поученията – техният език трябва да е достъпен, за да могат да достигнат до съзнанието на максимален брой реципиенти.

В среднобългарския превод на словата на авва Доротея са реализирани разнообразни словообразователни модели при *сложните глаголи* в сравнение с гръцкия текст:

1. Гръцки compositum – славянски compositum, *напр.*:

благоволити < εὐδοκέω
 благодарити < εὐχαριστέω
 благотворити < ἀγαθοποιέω, εὐεργετέω
 лъжесъвѣдительствовати < ψευδομαρτυρέω
 любомиждовати < φιλοσοφέω

любопѣкпирати, любопѣкѣти с- < φιλονεικέω
празднословити < ἀργολογέω

2. Гръцка проста дума – славянски compositum, *напр.*:

малодоушѣствовати < ὀλιγωρέω
оуцѣломѣдрити < σωφρονίζω

3. Често гръцки compositum се предава със славянска проста дума, *напр.*:

зѣдати < οἰκοδομέω
извѣстити < πληροφορέω
оживѣяти < ζωογονέω
озѣловити < κακοухέω
оугодити < εὐαρεστέω

4. Гръцки композитуми често се превеждат и със славянско словосъчетание, *напр.*:

зѣло сътворити < κακοποιέω
благодать творити < εὐεργετέω
тажъко си творити < διαπονοῦμαι

5. Понякога славянски глаголи предават други части на речта от текста на оригинала, *напр.*:

показати налѣхъ хошетъ стын, ꙗко дѣѣ възвни естъ. едина новонадѣнѣ, и едина съвършенихъ. и ꙗко оубо едина начинающѣ естъ, ꙗкоже кто бы реклъ благочествовати (τοῦ θεοσεβοῦς). доу҃гаа же стыхъ съвършенихъ естъ, достигши въ мѣрѣ стѣа любви (88).

Замяната на прилагателното θεοσεβής с глагола благочествовати вероятно е продиктувано от желанието на преводача да придаде по-голяма динамичност на пасажа, замествайки статичния признак (‘на благочестивия’) с активен (‘да бъдеш благочестив, да постъпваш благочестиво’).

6. Срещат се и гръцките глаголи-composita, запазени у АД непреведени, *напр.*:

и егда видѣ стаго касилъа посредѣхъ жрътвенника, и иде въспомянѣ емоу. и хиритониса (χειροτονεῖ) его. и взѣтъ его съ собою (61).

Оставените непроменени глаголи от типа на хиритонисати не са показател за техниката на превеждане, но са характерна особеност на преводните текстове от XIV в. В КСП суфикс -исати се среща само при

два глагола – *класкимисати* и *сканъдалисати* (Цейтлин 1986: 95), употребени в Зографското, Мариинското и Асеманиевото евангелие.

От една страна, наблюдаването по морфемното калкиране на гръцките композитуми-глаголи е свидетелство за стриктно придържане към текста на подложката. От друга страна, положението при предаването на други части на речта в среднобългарския превод на словата на авва Доротея (Димитров 2004: 176-189) и фактът, че голяма част от регистрираните сложни глаголи нямат тъждествени гръцки съответствия, позволява да се направи извод, че среднобългарският книжовник преводач не само следва оригинала, но и използва вече създадените модели в езика за генериране на нови лексикални единици, възприема образца, но го видоизменя, доразвива и обогатява на славянска почва.

Класифицираните разнообразни модели при префиксалното, суфиксалното и префиксално-суфиксалното словообразуване свидетелстват за стремеж към обогатяване на семантиката на глаголните форми и към диференциране, нюансиране и прецизиране на изразяваните от тях значения.

Префиксацията е основно средство за образуване на глаголи от свършен вид от глаголи от несвършен вид. Невинаги обаче представките променят вида на новообразувания глагол, а, от друга страна, съществуват и префикси, които в някои случаи са чисто видови, т.е. трансформират само вида, но не и значението на глаголите.

В словообразователно отношение словата на авва Доротея отразяват заложената в развитието на българския език тенденция към засилване на процесите на имперфективация. Те се явяват междинно звено между езика на КСП и съвременния български език, засвидетелствайки процеса на превръщане на една словообразователна категория в морфологична. Голяма част от намиращите се на трето място в конструиранияте словообразователните вериги глаголи не са засвидетелствани в КСП, доста от тях имат основа за образуване на сегашно време на *-аю*, *-аюе*, *-оюе* и участват в процеса на създаване на нов клас глаголи с тематична гласна *-а-*, от които е възникнало съвременното *а-спрежение*.

Библиография

- Белова 2008 – **Белова, М.** Образование глаголов в болгарском литературном языке XIV–XV вв. (на материале произведений Григория Цамблака). Автореферат. М., 2008.
- Граматика БАН 2 – **Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2 / Морфология.** С., 1993.
- Димитров 2004 – **Димитров, К.** Сложни думи – прилагателни имена в среднобългарския превод на словата на авва Доротей. – В: Сборник в чест на проф. Ангел Давидов. В. Търново, 2004, 176-189.
- Ефимова 2006 – **Ефимова, В. С.** Старославянская словообразовательная морфемика. М., 2006.
- Икономова, Тотоманова, Добрев 1985 – **Икономова, Ж., А.-М. Тотоманова, Добрев, Ив.** – Старобългарски език за XI клас на НГДЕК. С., 1985.
- Стб граматика 1993 – **Граматика на старобългарския език.** С., 1993.
- Хабургаев 1974 – **Хабургаев, Г. А.** Старославянский язык. М., 1974.
- Цейтлин 1977 – **Р. М. Цейтлин.** Лексика старославянского языка. М., 1977.
- Цейтлин 1986 – **Цейтлин, Р. М.** Лексика древнеболгарских рукописей X-XI вв. С., 1986.
- Migne 1857-1866 – **Migne, J. P.** Patrologiae Graecae cursus completus. Series graeca. T. LXXXVIII [col.1611-1844]. Paris, 1857–1866 (T. 1-161).

The author is a *Principal Lecturer* in St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo, Bulgaria. His research interests are mainly in the Old Bulgarian language and History of the Bulgarian language.

Address for correspondence:

VTU “St. Cyril and St. Methodius”, 5000 Veliko Turnovo, Bulgaria, 2 T. Turnovski str.

[Department of General Linguistics and Old Bulgarian Studies](#)

Kamen Dimitrov Dimitrov

e-mail: kamenius@abv.bg